

UDK: 159.942.2: 159.955	Godišnjak za psihologiju, vol 6, No 8., 2009, pp.95-112	ISSN 1451-5407
----------------------------	--	----------------

Branimir Vukčević⁹,
Ugostiteljsko-turistička škola sa domom učenika,
Vrnjačka Banja

OBRASCI AFEKTIVNE VEZANOSTI I FORMALNO- OPERACIONALNO MIŠLJENJE

Abstrakt

U ovom radu proučavamo delovanje afektivne vezanosti na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja u porodičnom kontekstu. Uzorak čine učenici osmog razreda osnovne škole, drugog i četvrtog razreda srednje škole, starosti od 14 do 19 godina, ukupno 301. Koncept baze sigurnosti je postulirala Meri Ejnsvort u okviru teorije afektivnog vezivanja. Sigurnost koju deca osećaju u porodici osnova je za razvoj društveno poželjnih osobina, znanja i veština u mnogim oblastima, a sigurna afektivna vezanost je važan aspekt porodične sigurnosti. Pretpostavili smo da će se veza između kognitivnog i emotivnog razvoja ispoljiti kao statistički značajne razlike u postignuću na Bondovom testu logičkih operacija (BLOT) između adolescenata koji imaju različite obrasce afektivnog vezivanja. Nalazi pokazuju da su sigurno i odbacujuće afektivno vezani adolescenti bolji od preokupirano i bojažljivo afektivno vezanih adolescenata. Afektivna vezanost deluje na razvoj mišljenja u sinergiji sa povoljnim porodičnim kontekstom u pogledu kulturno-potpornih sredstava. Kao deo porodičnog konteksta ispitali smo kulturno-pedagoški nivo porodice, specifičnu roditeljsku medijaciju kulturno-potpornih sredstava, obrazovanje roditelja.

Ključne reči: afektivno vezivanje, formalno-operacionalno mišljenje, kulturno-potporna sredstva, porodica

---

⁹ branivuk@ptt.rs

Teorijski okvir

Značaj ovog istraživanja je u sticanju znanja o delovanju afektivne vezanosti na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja u porodičnom kontekstu. Do sada nije bilo istraživanja ovog problema, ali ima mnogo radova koji pokazuju povezanost različitih činilaca porodičnog konteksta sa kognitivnim razvojem (Stepanović, 2007). S druge strane, većina istraživača se slaže da sigurna organizacija afektivne vezanosti utiče na poverenje i sklad u odnosima sa značajnim osobama, na emocionalnu regulaciju, interpersonalnu kompetentnost, samopouzdanje i otpornost na stres, što pozitivno deluje na mentalno zdravlje i uspešnost u oblastima koje su od značaja za pojedinca i društvenu zajednicu (Išpanović-Radojković, 2007).

Istraživači u novije vreme nastoje da odrede afektivno vezivanje uzimajući u obzir specifično ljudske odlike (Sruf i Voters, 2006). Na osnovu savremenih shvatanja *afektivna vezanost je način organizacije ponašanja i doživljavanja jedinke sa ciljem postizanja osećanja sigurnosti u situacijama kada joj je pomoć ili podrška potrebna.*

Upitnik za procenu afektivne vezanosti koji koristimo ispituje komponente vezanosti kod adolescenata i odraslih. Nataša Hanak, konstruktor upitnika, predložila je sledeće nazive komponenti afektivne vezanosti na osnovu analize sadržaja stavki koje čine ovaj upitnik u revidiranoj verziji, UPIPAV-R: *strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, nerazrešena porodična traumatizacija, negativan model selfa, negativan model drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, slaba regulacija besa.* Navedene skale imaju visoku pouzdanost (Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007). Na osnovu rezultata upitnika postupkom klasterizacije ispitanici se mogu klasifikovati u četiri osnovna obrasca afektivnog vezivanja: siguran, odbacujući, preokupiran i bojažljivi obrazac.

Uloga porodice u razvoju formalno-operacionalnog mišljenja

U literaturi se ističu pet definišućih odlika formalno-operacionalnog mišljenja (Gruber & Vonesche, 1995): *sposobnost razdvajanja realnog i mogućeg; hipotetičko-deduktivno mišljenje; odvajanje forme od sadržaja; propozicionalno mišljenje; kombinatorika.* Test logičkih operacija Trevora

Bonda -BLOT, sačinjen je od 35 zadataka koji obuhvataju svih 16 binarnih operacija formalne logike i sve formalno-operacionalne šeme koje su definisali Inhelder i Pijaže (Stepanović, 2007).

Navodimo četiri opšta faktora kognitivnog razvoja prema Pijažu (1996): a) sazrevanje; b) iskustvo; c) jezik i socijalno prenošenje; d) uravnotežavanje. Uravnotežavanje je faktor koji dovodi do razvojne promene, dok ostali faktori obezbeđuju da se problemi dožive kao intelektualno podsticajni tako da izazivaju kognitivnu neravnotežu. Pijaže smatra da kognitivne strukture imaju svojstvo autoregulacije: proces menjanja inteligencije gde spoljašnji podsticaj -problemska situacija izaziva konflikt iz kojeg postojeće strukture ne izlaze sa prihvatljivim rešenjem, ali imaju potencijal za akomodaciju. Formativni faktor dolazi iznutra, a okruženje, u koje spada i porodična sredina, ima samo inicijativno i motivaciono dejstvo.

Za razliku od teorije Pijažea, teorija Vigotskog (1996) podrazumeva da je logičko mišljenje proizvod internalizacije kulturno-potpornih sredstava mišljenja iz okruženja u određenom istorijskom preseku socio-kulturnog razvoja. Osnovni mehanizam putem kojih dete ugrađuje kulturno-potporna sredstva u svoju višu mentalnu delatnost je internalizacija, koja se odvija *u zoni narednog razvoja* kroz saradnju sa osobom koja je na razvijenijem intelektualnom nivou. Prema shvatanju Dijane Plut (2003) kulturno-potporna sredstva imaju sledeće odlike: 1) mogu se preneti u međuljudskoj komunikaciji; 2) internalizacijom postaju gradivni element mišljenja; 3) određuju razvoj pojedinca i kulture. Plut smatra da je interakcija roditelja i dece najpogodniji put za njihovu internalizaciju. Stepanović (2007, str. 125-131) je identifikovala oblike interakcije roditelja i dece koji doprinose razvoju formalno-operacionalnog mišljenja i koji predstavljaju medijatore kulturno-potpornih sredstava, pa je konstruisala instrument koji je nazvala skala kulturno-potpornih sredstava ili KPS skala.

Smatramo da bi sigurna organizacija afektivne vezanosti mogla da doprinese efikasnijoj upotrebi kulturno-potpornih sredstava razvoja mišljenja, što je u skladu sa koncepcijom baze sigurnosti kao osnove za razvoj deteta (više u: Stefanović-Stanojević, 2005).

Metodološki okvir

Problem istraživanja je da li afektivna vezanost deluje na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja. *Cilj* je ispitati razlike u razvijenosti mišljenja adolescenta koji imaju različite obrasce vezanosti. *Posebni ciljevi* su: ispitati ima li razlika u razvijenosti mišljenja između grupa učenika koji imaju različite obrasce afektivne vezanosti -na uzorku u celini i na različitim uzrastima, kao i u različitim porodičnim kontekstima prema razvijenosti kulturno-potpornih sredstava. *Osnovna hipoteza* je da afektivna vezanost deluje na razvoj mišljenja u periodu adolescencije. *Posebne hipoteze*: učenici različitih obrazaca afektivne vezanosti značajno se razlikuju prema stepenu razvijenosti mišljenja, na uzorku u celini i u svakom od razreda; učenici različitih obrazaca vezanosti razlikuju se u tempu razvoja formalnih operacija; značajne razlike između sigurno i nesigurno afektivno vezanih učenika dobijaju se u porodičnom okruženju koje je razvijenije u pogledu kulturno-potpornih sredstava razvoja mišljenja.

Varijable. Nezavisna varijabla istraživanja je obrazac afektivne vezanosti. Zavisna varijabla je formalno-operacionalno mišljenje. Kontrolne varijable su uzrast (razred), kulturno-potporna sredstva u porodici, kulturno-pedagoški nivo porodice, obrazovanje oca i majke. Registrovana varijabla je pol.

Instrumenti. Upitnik za podatke o polu, uzrastu, obrazovanju oca, majke sačinjen je za ovo istraživanje; iz istraživanja Stepanovićeve (2007) preuzimamo instrumente*: upitnik o kulturno-pedagoškom nivou porodice, skalu za ispitivanje specifične roditeljske medijacije kulturno-potpornih sredstava (KPS skala) i BLOT (*Bond's Logical Operations Test*). Za ispitivanje komponenti afektivne vezanosti upotrebljen je pomenuti UPIPAV-R.

Uzorak su činili učenici starosti od 14 do 19 godina; učenici osmog razreda osnovnih škola iz opštine Vrnjačka Banja, učenici druge i četvrte godine gimnazije iz Vrnjačke Banje i Trstenika, kao i učenici ugostiteljsko-turističke škole iz Vrnjačke Banje. Uzorak čini 301 učenik: 90 učenika iz osnovne škole, po 45 dečaka i devojčica; 105 učenika 2. razreda srednje škole, 49 učenika i 56 učenika; 106 učenika 4. razreda srednje škole, po 45 učenika i 61 učenika.

---

* Informacije o instrumentima nalaze se u navedenoj literaturi.

Tehnike obrade podataka i analize rezultata. Pored uobičajnih tehnika za opisivanje osnovnih parametara uzorka, za utvrđivanje razlika između grupa učenika korišćene su tehnike analize varijanse, Fišerov test i kao naknadni Takijev test (Tukey) ili neparametrijske tehnike ukoliko varijansa subpopulacija nije homogena, Kruskal-Wallisov test (Kruskal-Wallis) kao pandan F-testa iz analize varijanse i u tom slučaju Man-Vitnijev U-test (Mann-Whitney), kao naknadni test (Tenjović, 2002).

Tok ispitivanja. Ispitivanje obavljeno u martu 2009. godine; trajalo je dva školska časa i obavljeno je u školama u Vrnjačkoj Banji i Trsteniku.

Rezultati

Osnovni nalazi u pogledu razvijenosti formalnih operacija i nalazi o frekvenciji učenika u klasterima koji reprezentuju obrasce afektivne vezanosti nalaze se u obimnijem radu autora ovog rada. Na osnovu rezultata Raš analize subjekti su ovladali stadijumom formalno-operacionalnog mišljenja, a na osnovu postupka klasterizacije u svakom od razreda postoje navedeni osnovni obrasci afektivne vezanosti (Vukčević, 2009).

Afektivna vezanost i razvijenost formalno-operacionalnog mišljenja

Između sigurno i odbacujuće afektivno vezanih učenika nema razlika u pogledu stepena razvijenosti formalno-operacionalnog mišljenja. Sigurno i odbacujuće afektivno vezani adolescenti uspješniji su na testu logičkih operacija od bojažljivo i preokupirano afektivno vezanih adolescenata (tabela 1). Između bojažljivo i preokupirano afektivno vezanih adolescenata nisu utvrđene razlike u postignuću na BLOTu.

Tabela 1*. Razlike u logičkom mišljenju učenika različitih obrazaca afektivne vezanosti

Varijabla	Značajnost razlika između svih obrazaca		između sigurnog i bojažljivog	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivog	između odbacujućeg i preokupiranog
	test					
Suma BLOT	hikv=25.29 df=3; p= .01	K.-V.	R=3.21 U=2493.50; p= .01; S>	R=4.43 U=2390.00; p= .01; S>	R=3.27 U=1434.50; p= .05; O>	R=4.49 U=1324.00; p= .01; O>

Potom, ispitali smo razlike u stepenu razvijenosti mišljenja učenika različitih obrazaca afektivne vezanosti u svakom od razreda, počev od osmoge osnovne škole (tabela 2).

* Važna napomena: radi uštede prostora u tabelama prikazane su samo značajne razlike. Za sve tabele važi legenda: K.-V. -Kruskal-Wallis test; U -Mann-Whitney U-test; A.-V. analiza varijanse; R -razlika proseka rezultata

Tabela 2. Razlike u mišljenju učenika različite afektivne vezanosti u osmom razredu

redni br. ajtema i naziv operacije	Razlika između svih obrazaca	test	između sigurnog i bojažljivog	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivog
4. inkompatibilnost	hikv.=7.83 df=3; p= .05	K.- V.	nije znač.	R= .30; U=256.50; p= .05; S>	nije znač.
5. multiplikativna kompenzacija	hikv.=10.14 df=3; p= .05	K.- V.	nije znač.	R= .27; U=265.50; p= .05; S>	nije znač.
9. konjukcija	hikv.=10.84 df=3; p= .01	K.- V.	R=.24; U=277.00; p= .01; S>	R= .37; U=229.00; p= .01; S>	nije znač.
11. konjukcijska negacija	hikv.=9.52 df=3; p= .01	K.- V.	nije znač.	R= .28; U=261.50; p= .05; S>	nije znač.
17. INRC-identitet	hikv.=9.92 df=3; p= .02	K.- V.	nije znač.	R= .35; U=236.00; p= .01; S>	nije znač.
18. INRC-negacija	hikv.=17.10 df=3; p= .01	K.- V.	R=.32; U=247.00; p= .01; S>	R= .37; U=231.00; p= .01; S>	nije znač.
24. korodinacija dva referentna sistema	hikv.=17.82 df=3; p= .01	K.- V.	R=.45; U=199.50; p= .00; S>	nije znač.	R=.65; U=47.50; p= .01; O>
27. negacija p	hikv.=9.75 df=3; p= .02	K.- V.	R=.36; U=233.50 p= .01; S>	R= .36; U=249.50; p= .01; S>	nije znač.
29. afirmacija q	hikv.=13.67 df=3; p= .05	K.- V.	R=.45; U=201.50; p= .01; S>	R= .36; U=233.50; p= .01; S>	nije znač.
suma BLOT	F(3.86)=6.04 ; p= .01	A.V.	R=5.05 p= .05; S>	R=5.74 p= .05; S>	R=7.14 p= .05; O>

U drugom razredu srednje škole postoje značajne razlike između učenika različitih obrazaca vezanosti u rešavanju mehaničke ravnoteže, recipročne implikacije, formalno-operacionalne šeme INRC-identitet, INRC negacija, verovatnoće, u zadatku koordinacije dva referentna sistema, kao i u pogledu ukupne sume na BLOTu (tabela 3).

Tabela 3. Afektivna vezanost i logičke operacije učenika u drugom razredu srednje škole

redni br. ajtema i naziv operacije	Razlika između svih obrazaca	test	između sigurnog i odbacujućeg	između sigurnog i bojažljivo g	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivo g	između odbacujućeg i preokupiranog	između bojažljivo g i preokupiranog
1. meh. ravnoteža	hikv.=13.8 7 df=3; p=.01	K.-V.	nije znač.	nije znač.	R= .27 U=257.00; p=.01; S>	nije znač.	R= .23 U=262.50; p=.05; O>	R= .28 U=320.00; p=.01; B>
15. rec. implikacija	hikv.=7.78 df=3; p=.05	K.-V.	nije znač.	nije znač.	R= .28 U=255.00; p=.02; S>	nije znač.	nije znač.	R= .32 U=304.00; p=.01; B>
17. INRC identitet	hikv.=21.0 9 df=3; p=.01	K.-V.	nije znač.	R= .34 U=218.50; p=.01; S>	R= .45 U=195.50; p=.00; S>	R= .29 U=223.50; p=.01; O>	R= .41 U=202.50; p=.01; O>	nije znač.
18. INRC negacija	hikv.=8.64 df=3; p=.05	K.-V.	R=.32 U=172.50; p=.01; S>	R= .24 U=253.50; p=.01; S>	R= .29 U=253.00; p=.01; S>	nije znač.	nije znač.	nije znač.
33. verovatnoća	hikv.=8.12 df=3; p=.04	K.-V.	nije znač.	R= .30 U=233.00; p=.01; S>	R=.27 U=257.00; p=.01; S>	nije znač.	nije znač.	nije znač.
34. koord. 2 refer. sis.	hikv.=13.6 0 df=3; p=.01	K.-V.	nije znač.	nije znač.	R=.31 U=242.50; p=.05; S>	nije znač.	R=.35 U=220.50; p=.01; O>	R=.40 U=266.00; p=.01; B>
suma BLOT	F(3.101)= 4.42; p=.01	A.V.	nije znač.	nije znač.	R=5.74 p=.01; S>	nije znač.	nije znač.	nije znač.

U četvrtom razredu srednje škole postoje značajne razlike između učenika različitih obrazaca vezanosti u rešavanju problema implikacije, INRC-identitet, INRC -korelativna transformacija i negacija, INRC-negacija, ekvivalencija, INRC -korelativna operacija i identitet. Na ostalim ajtemima i u ukupnom skor na BLOTu, nije bilo razlika između učenika različitih obrazaca vezanosti na uzorku četvrtog razreda srednje škole. U pogledu ukupne sume na Bondovom testu, na poduzorku drugog razreda srednje škole, preostaje jedino razlika između sigurno i preokupirano afektivno vezanih učenika, a u četvrtom razredu srednje škole ove razlike nema.

Tabela 4. Afektivna vezanost i mišljenje učenika u četvrtom razredu srednje škole

redni br. ajtema i naziv operacije	Značajnost razlika između svih obrazaca	test	između sigurnog i odbacujućeg	između sigurnog i bojažljivo g	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivo g	između odbacujućeg i preokupiranog	između bojažljivo g i preokupiranog
3. implikacija	hikv.=8.89 df=3; p= .05	K.-V.	U=225.00; p= .01; S>	nije znač.	U=382.50; p= .05; S>	nije znač.	nije znač.	nije znač.
17. INRC identitet	hikv.=11.0 1 df=3; p= .01	K.-V.	nije znač.	nije znač.	U=421.00; p= .05; S>	nije znač.	U=162.00; p= .01; O>	nije znač.
18. INRC negacija	hikv.=13.3 7 df=3; p= .01	K.-V.	nije znač.	R= .30 U=286.50; p= .01; S>	nije znač.	R= .43 U=108.00; p= .05; O>	nije znač.	nije znač.
21. korel. transf. i negacija	hikv.=9.69 df=3; p= .05	K.-V.	nije znač.	nije znač.	U=388.50; p= .05; S>	nije znač.	U=161.00; p= .05; O>	nije znač.
23. korel. transf. i identitet	hikv.=11.9 3 df=3; p= .01	K.-V.	R= .17 U=291.00; p= .05; S>	nije znač.	U=359.50; p= .01; S>	nije znač.	nije znač.	nije znač.
30. ekvivalencija	hikv.=8.75 df=3; p= .05	K.-V.	nije znač.	R= .32 U=276.00; p= .05; S>	nije znač.	R= .43 U=108.00; p= .05; O>	nije znač.	R= .33 U=196.00; p= .05; P>

Razvojni trendovi mišljenja i obrasci afektivne vezanosti

Metodom poprečnog preseka uočili smo da sigurno i odbacujuće afektivno vezani učenici imaju nejasne razvojne trendove samo pojedinih formalnih operacija (tabele 5 i 6)

Tabela 5. Razlike u mišljenju učenika sigurne afektivne vezanosti različitih razreda

redni br. ajtema	Značajnost razlika između razreda	test	značajnost razlike između osmog i drugog	značajnost razlike između osmog i četvrtog	značajnost razlike između drugog i četvrtog
3. implikacija	F(2.91)=5.82; p=.01	A.V.	nije znač.	R= .38;p= .01; IV>	nije znač.
17. INRC identitet	hikv.=7.00; df=2; p= .05	K.-V.	nije znač.	R=.25;U=276.00 p= .05; IV>	nije znač.
28. ne-implikacija	F(2.91)=3.42; p= .05	A.V.	nije znač.	R=.29;p= .05; IV>	nije znač.
32. identitet	hikv.=15.15; df=2; p= .01	K.-V.	nije znač.	R= .34; U=280.00 p= .01; IV>	nije znač.

Tabela 6. Razlike po razredima učenika odbacujućeg obrasca vezanosti

redni br. ajtema i naziv operacije	Značajnost razlika između svih razreda	test	značajnost razlike između osmog i drugog	značajnost razlike između osmog i četvrtog	značajnost razlike između drugog i četvrtog
18. INRC negacija	hikv.=10.82; df=2; p= .05	K.-V.	nije znač.	R= .32; U=90.00 p=.01; IV>	nije znač.
27. neg. p	hikv.=6.73; df=2; p= .05	K.-V.	nije znač.	R=.33;U=116.00 p=.01; IV>	nije znač.

Razvojni trend operacije konjukcije kod bojažljivo afektivno vezanih učenika završava na uzrastu do približno šesnaest i po godina, kao i operacije koordinacije dva referentna sistema, potpune afirmacije, negacije p, afirmacije q i ukupne sume na testu (tabela 7). Razvoj ne-implikacije ima nejasan trend jer razlika je utvrđena samo između osmog i četvrtog razreda, treba utvrditi u drugom istraživanju koliko uspešno ovo pitanje rešavaju mlađi i stariji bojažljivo afektivno vezani ispitanici od uzorka ovog istraživanja. Operacija negacije recipročne implikacije ima jasan razvojni trend kada su u pitanju bojažljivo afektivno vezani učenici.

Tabela 7. Razlike između učenika bojažljive vezanosti u različitim razredima

redni br. ajtema i naziv operacije	Značajnost razlika između svih razreda	test	razlike između osmog i drugog	razlike između osmog i četvrtog	razlike između drugog i četvrtog
19. konjukcija	hikv.=7.14; df=2; p=.05	K.-V.	R=.25;U=249.00 p=.05; II>	R=.29;U=170.00 p=.05; IV>	nije znač.
24. koord. 2 ref. sistema	hikv.=10.19; df=2; p=.05	K.-V.	R=.42;U=190.50 p=.01; II>	R=.34;U=155.50 p=.05; IV>	nije znač.
26. potpuna afirmacija	hikv.=9.99; df=2; p=.01	K.-V.	R=.38;U=205.00 p=.01; II>	R=.40;U=142.50 p=.01; IV>	nije znač.
27. negacija p	hikv.=13.34; df=2; p=.01	K.-V.	R=.31;U=228.50 p=.05; II>	R=.47;U=127.00 p=.01; IV>	nije znač.
28. ne-implikacija	F(2.79)=6.51; p=.01	A.V.	nije znač.	R=.33 p=.01; IV>	nije znač.
29. afirmacija q	hikv.=13.25; df=2; p=.01	K.-V.	R=.41;U=188.00 p=.01; II>	R=.43;U=140.50 p=.01; IV>	nije znač.
32. neg. rec. implikacije	hikv.=7.46; df=2; p=.05	K.-V.	R=.08;U=307.00 p=.05; II>	R=.33;U=179.00 p=.01; IV>	R=.26;U=140.50 p=.01; IV>
suma BLOT	hikv.=8.62; df=2; p=.01	K.-V.	R=5.46; U=194.00; p=.01; II>	R=5.77; U=135.50; p=.01; IV>	nije znač.

Kada su u pitanju razlike u logičkom mišljenju preokupirano afektivno vezanih učenika različitih razreda, registrovane su značajne razlike date u tabeli 8.

Tabela 8. Razlike u mišljenju učenika preokupirane vezanosti različitih razreda

redni br. ajtema i naziv operacije	razlika između svih razreda	test	između osmog i drugog razreda	između osmog i četvrtog razreda	između drugog i četvrtog razreda
5. multipl. kompenz.	hikv.=11.35; df=2; p= .01	K.- V.	nije znač.	R=.39; U=193.50 p=.01; IV>	R=.17; U=337.50 p=.05; IV>
6. korelacija	hikv.=12.65; df=2; p= .01	K.- V.	R=.22; U=275.00 p=.05; II>	R=.26; U=238.00 p=.01; IV>	nije znač.
8. korelacija	hikv.=7.07; df=2; p= .05	K.- V.	nije znač.	R=.32; U=216.50 p=.01; IV>	R=.11; U=340.50 p=.05; IV>
9. konjukcija	hikv.=6.35; df=2; p= .05	K.- V.	nije znač.	R=.35; U=209.00 p=.05; IV>	nije znač.
12. afirm. p	hikv.=7.92; df=2; p= .05	K.- V.	nije znač.	R=.32; U=216.50 p=.01; IV>	nije znač.
15. recipr. implikacija	hikv.=8.57; df=2; p= .05	K.- V.	nije znač.	R=.34; U=212.00 p=.01; IV>	R=.10; U=332.50 p=.05; IV>
27. neg. p	hikv.=10.89; df=2; p= .01	K.- V.	nije znač.	R=.40; U=191.00 p=.01; IV>	nije znač.
28. ne-implikacija	hikv.=11.45; df=2; p= .01	K.- V.	nije znač.	R=.46; U=171.00 p=.01; IV>	nije znač.
29. afirm. q	hikv.=6.66; df=2; p= .05	K.- V.	nije znač.	R=.34; U=211.50 p=.01; IV>	nije znač.
32. neg. rec. implikacije	hikv.=13.76; df=2; p= .01	K.- V.	nije znač.	R=.34; U=210.50 p=.01; IV>	R=.09; U=240.50 p=.01; IV>
suma BLOT	hikv.=11.23; df=2; p= .01	K.- V.	nije znač.	R=6.65; U=158.0 p=.01; IV>	R=3.92; U=279.5 p=.05; IV>

Prema proseku suma na BLOTu, kod sigurno i odbacujuće afektivno vezanih učenika razvojni trend formalnih operacija je završen do približno 14 i po godina. Kod bojažljivo afektivno vezanih učenika ovaj razvojni trend završava se do približno šesnaest i po godina, a kod preokupirano afektivno vezanih učenika razvojni trend formalno-operacionalnog mišljenja uočava se od približno šesnaest i po godina.

Obrazac afektivne vezanosti i porodični kontekst

Prikazujemo u tabeli 9 statistički značajne razlike u aspektima porodičnog konteksta učenika koji imaju različite obrasce afektivne vezanosti.

Tabela 9. Obrasci afektivne vezanosti i varijable porodičnog konteksta

Varijabl a	razlika između svih obrazaca	test	između sigurnog i bojažljivog	između sigurnog i preokupi- ranog	između odbacujućeg i preoku- piranog	između bojažljivog i preokup- iranog
kpn	F(3.297)=6.58 p= .01; eta=.25	A.V.	R=1.12 p=.01; S>	R=.85 p=.01; S>	nije znač.	nije znač.
otac	hikv.=17.4, df=3; p=.01	K.-V.	nije znač.	R=.68 U=2585.00 p=.01; S>	R=.50 U=1656,00 p=.05; O>	R=.59 U=2131,00 p=.01; B>
majka	hikv.=8.20, df=3; p=.05	K.-V.	nije znač.	R=.45 U=3049.00 p=.05; S>	R=.49 U=1656,50 p=.05; O>	nije znač.
kps	nije znač.	A. V.	-	-	-	-

Legenda: kpn -kulturno-pedagoški nivo porodice; uspeh -školski uspeh; otac - obrazovanje oca; majka -obrazovanje majke; posed-materijalni posed porodice; kps -skala kulturno-potpornih sredstava

Razlike u mišljenju između učenika različitih obrazaca vezanosti u različitim porodičnim kontekstima

Povezanost afektivne vezanosti sa formalnim operacijama očekujemo da se ispolji kao razlike u razvijenosti mišljenja kod učenika različitih obrazaca vezanosti kada se oni nalaze u jednako razvijenom porodičnom kontekstu razvoja mišljenja. Učenici su klasifikovani po obeležjima porodičnog konteksta na osnovu rezultata u tri grupe: grupa nižeg nivoa sa standardizovanim skorovima do -0,5; grupu srednjeg nivoa od -0.5 do 0,5; grupu višeg nivoa preko 0,5; za svaku kontrolnu varijablu pojedinačno.

U grupama nižeg i srednjeg nivoa varijable kulturno-pedagoški nivo porodice nema značajnih razlika među učenicima različitih obrazaca afektivne vezanosti u postignuću na BLOTu. U grupi višeg nivoa kulturno-pedagoškog nivoa porodice preokupirani obrazac afektivne vezanosti ima slabije postignuće na testu formalno-operacionalnog mišljenja od svakog drugog obrasca, dok među ostalima nema značajnih razlika (tabela 10).

Tabela 10. Razlike u mišljenju učenika višeg kulturno-pedagoškog nivoa porodice

Znač. razlika	između svih obrazaca	test	između sigurnog i odbacujućeg obrasca	između sigurnog i bojažljivo g	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivo g	između odbacujućeg i preokupiranog	između bojažljivo g i preokupiranog
suma BLOT	F(3,93)=7.76 p=.01	A.V.	nije znač.	nije znač.	R=7.23 p=.01; S>	nije znač.	R=5.48 p=.05; O>	R=5.52 p=.05; B>

U grupama učenika nižeg nivoa *specifične roditeljske medijacije kulturno-potpornih sredstava za razvoj formalnih operacija (KPS skala)* nije bilo značajnih razlika u logičkom mišljenju, već u grupama učenika na srednjem i višem nivou ove varijable.

Tabela 11. Razlike na srednjem nivou skale kulturno-potpornih sredstava

Znač. razlika	između svih obrazaca	test	između sigurnog i odbacujućeg	između sigurnog i bojažljivo g	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivo g	između odbacujućeg i preokupiranog	između bojažljivo g i preokupiranog
suma BLOT	F(3,91)=5.35 p=.01	A.V.	nije znač.	nije znač.	R=4.57 p=.01; S>	R=5.64 p=.01; O>	R=7.25 p=.01; O>	nije znač.

Kada su u pitanju učenici svrstani u grupu višeg nivoa prema rezultatima na KPS skali, postoje značajne razlike između sigurne i svih grupa učenika nesigurne afektivne vezanosti, kako vidimo u tabeli 12.

Tabela 12. Razlike u razvijenosti mišljenja učenika u grupi višeg nivoa KPS skale

razlike između svih obrazaca	test	između sigurnog i odbacujućeg	između sigurnog i bojažljivo g	između sigurnog i preokupiranog	između odbacujućeg i bojažljivo g	između odbacujućeg i preokupiranog	između bojažljivo g i preokupiranog
suma BLOT	hikv.=15.51 df=3; p=.01	K.-V. U=258.50 p=.05; S>	R=3.41 U=306.00 p=.05; S>	R=4.23 U=329.00 p=.01; S>	R=5.71 nije znač.	nije znač.	nije znač.

Učenici su prema obrazovanju majke svrstani u tri kategorije: osnovna i trogodišnja školska sprema; srednja četvorogodišnja; viša i fakultet. Dobijena je značajna razlika između učenika sigurnog i okupiranog obrasca vezanosti (razlika je 5.20 bodova; $p=0,05$) kod učenika čije je obrazovanje majke osnovna i srednja trogodišnja škola. Dobijene su značajne razlike kod učenika čije je obrazovanje majke viša škola ili fakultet između učenika sigurnog i bojažljivog obrasca vezanosti (razlika je 4,89 bodova; $p=0,05$), kao i značajne razlike između sigurnog i preokupiranog obrasca afektivne vezanosti, razlika je 4,59 bodova ($p=0,05$), a u oba slučaja uspješniji su na BLOTu sigurno afektivno vezani učenici. Kada su u pitanju razlike u mišljenju među učenicima u zavisnosti od varijable obrazovanje oca, odbacujuće afektivno vezani učenici su bolji od preokupiranih za 5,88 bodova, kada su obe grupe sa obrazovanjem oca osnovna i srednja trogodišnja škola ($p=0,05$). Kada je obrazovanje oca učenika srednja četvorogodišnja škola, sigurno afektivno vezani učenici bolji su od bojažljivo afektivno vezanih na BLOTu, razlika je 4,75 bodova ($p=0,01$).

Završna diskusija

Prema nalazima našeg istraživanja, smatramo da afektivna vezanost u periodu adolescencije deluje na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja. Sigurno i odbacujuće afektivno vezani adolescenti ostvaruju bolje rezultate na testu logičkih operacija u odnosu na ostale adolescente. Zajedničko sigurno i odbacujuće afektivno vezanim adolescentima je niska anksioznost u pogledu dobijanja podrške od strane bliskih osoba kada je to potrebno i osećanje sopstvene vrednosti u odnosu sa značajnim osobama. Odbacujući značaj iskustava koja se tiču afektivnih veza, odbacujuće vezani razvijaju sličnost sa sigurno vezanim adolescentima u pogledu slabije razvijenosti komponenti *nerazrešena porodična trauma*, *negativni model sebe* i *slaba regulacija besa* u odnosu na preostala dva obrasca (Vukčević, 2009). Moguće je da ovi aspekti iskustva utiču na samopoimanje i globalno samopoštovanje adolescenta koje je u vezi sa samopouzdanjem (Opačić 1995; Todorović, 2005). Dobijene razlike u postignuću na BLOTu uglavnom se ostvaruju u povoljnom porodičnom kontekstu u pogledu kulturno-potpornih sredstava. Sinergija delovanja sigurne afektivne vezanosti i povoljnih uslova porodične sredine verovatno je i u vezi sa

razvojem aspekata ličnosti koji deluju na razvijanje mišljenja, kao što je težnja ka postignuću na intelektualnom planu, saznavni životni stil i sl. Razlike u porodičnom okruženju između učenika koji imaju različite obrasce afektivne vezanosti zajedno sa ostalim značajnim razlikama utvrđenim u istraživanju govore o međusobnom delovanju porodičnog konteksta, afektivne vezanosti i logičkog mišljenja.

Preokupirana i bojažljiva organizacija vezanosti usporavaju razvoj formalnih operacija adolescenata, tako što ometaju proces socijalne interakcije koji ima za posledicu internalizaciju kulturno-potpornih sredstava, a govoreći iz ugla Pijažeeve teorije, navedena obeležja ometaju mehanizam autoregulacije kognitivnih struktura.

Literatura

- Gruber, H. E. & Vonesche, J. J. (1995). *The Essential Piaget: An Interpretative Reference and Guide*. Northvale New Jersey: Jason Aronson
- Išpanović-Radojković, V. (2007). Mentalno zdravlje i afektivna vezanost u detinjstvu. U: Hanak N., Dimitrijević A., (ur), *Afektivno vezivanje - teorija, istraživanja, psihoterapija* (str. 67-78). Beograd: Centar za izdavačku delatnost, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
- Opačić, G. (1995). *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja
- Pijaže, Ž., Barbel I. (1996). *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Stefanović-Stanojević, T. (2005). *Emocionalni razvoj ličnosti*. Niš: Prosveta
- Stepanović, I. (2007). *Mišljenje u adolescenciji: razvojni tok i uloga porodice*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet
- Tenjović, L. (2002). *Statistika u psihologiji*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- Todorović, J. (2005). *Vaspitni stilovi roditelja i samopoštovanje adolescenata*. Niš: Prosveta
- Vigotski, L. V. (1996). *Mišljenje i govor*. U: Vigotski, L. S. *Problemi opšte psihologije, sabrana dela, tom II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Vukčević, B. (2009). *Magistarski rad*. Niš: Filozofski fakultet

Vukosavljević-Gvozden, T., Hanak, N. (2007). Kapacitet za empatiju osoba s različitim organizacijama afektivnog vezivanja. U: N. Hanak i A. Dimitrijević (ur), Afektivno vezivanje, teorija, istraživanja, psihoterapija (str. 183-205), Beograd: Centar za izdavačku delatnost, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Branimir Vukčević

THE PATTERNS OF ATTACHMENT AND FORMAL- OPERATIONAL THINKING

Abstract

In this work we research the influence of attachment on the development of formal-operational thinking in familial context. The sample consisted of 301 pupils aged 14 to 19. Concept of familial security was postulated in the frame of the attachment theory by Mary Ainsworth. Security which children feel in the family is the base for development social acceptable traits, knowledge and skills in many areas and secure attachment is important aspect of the familial security. We assumed that connection between cognitive and emotional development will approve as the statistically significant differences in the achievement on Bond's logical operations test (BLOT) between adolescents who have different attachment patterns. The findings indicate that adolescents who have secure and avoidant attachment are better than adolescents who have preoccupied and fearful attachment. Attachment influences the development of thinking in synergy with favorably familial context in terms of cultural-supportive tools. We examined the cultural-pedagogical status of the family, the parental mediation characteristic for the development of formal operations, the education of parents as the aspects of familial context.

Keywords: attachment, formal-operational thinking, cultural-supportive tools, family